

TÜRKİYE VE UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE İLK YILLARI ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ (1991-1994)

Ali Servet ÖNCÜ*

Özet

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri olan Ukrayna ile ilişkileri oldukça dostane bir şekilde başlamıştır. Her iki ülke de birbirine olan ihtiyacının farkında olduğu için tarihsel bir derinliği de olan ilişkileri ileriye taşımak zor olmamıştır. Türkiye, Ukrayna'ya birçok alanda ve Rusya Federasyonu ile olan sorunlarında destek verirken, Ukrayna da bölgesinde etkili olmak isteyen Türkiye'nin paralelinde politikalar izlemeye gayret etmiştir. Böylece kısa bir süre içinde her iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda sağlam bir ilişki başlamıştır. Fakat Rusya Federasyonunun Ukrayna üzerinde baskılı politikaları Türkiye Ukrayna ilişkilerinin her düzeyde istenilen seviyelere gelmesini engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ukrayna, Rusya Federasyonu, İşbirliği, Ekonomi

Abstract

Turkey's relations with Ukraine as one of the countries that gained independence after the collapse of the Soviet Union were commenced in quite a friendly way. Since both countries were aware of the need for each other, it was not hard to carry forward the relations of historical depth. Turkey supported Ukraine in many areas and its issues with the Russian Federation as Ukraine strived to follow policies in line with Turkey desiring to be effective in several issues through the surrounding region of Ukraine. Thus, a strong political, economic and cultural relationship was established between two countries in short order. However, the policies implemented by the Russian Federation to maintain its control over Ukraine hindered Turkey-Ukraine relations from developing further and reaching the desired levels.

Keywords: Turkey, Ukraine, Russia Federation, Cooperation, Economy

---

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, aliservetoncu@atauni.edu.tr

Ukrayna'nın Bağımsızlık İlanı ve Türkiye Ukrayna İlişkilerinin Başlaması

Ukrayna, 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş (Büyükkıncı, 2004: 406), 1 Aralık 1991 günü yapılan oylamayla Ukrayna halkı bağımsızlık yönünde oy kullanmış cumhurbaşkanlığına da ülkeyi yönetmekte olan Leonid Makaroviç Kravchuk'u seçmiştir (Milliyet, 3 Aralık 1991; 4). 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında Minsk Kenti'nde imzalanan bir anlaşmayla Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş ve Orta Asya cumhuriyetleri de Aşkabat'ta bir araya gelerek bu birliğe katılma kararı almışlardır. Bu gelişme, resmen ilan edilmese bile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması anlamına geldiği için Türkiye, zaman kaybetmeden 16 Aralık 1991 günü içlerinde Ukrayna'nın da bulunduğu SSCB'den ayrılan on altı devleti tanımıştır (Akdevelioğlu vd, 2001: 379.). Kravchuk'a bir mesaj gönderen Başbakan Süleyman Demirel, iki devlet arasında 1922 yılında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının, 1992'de yetmişinci yıldönümünün idrak edileceğini hatırlatmış, Türkiye'nin bu durumun ilişkilerin daha da derinleşmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunacağına inandığını ifade etmiştir (Milliyet, 28.12.1991; 17).

Bakanlar Kurulu, 18 Aralık 1991 tarihinde Ukrayna'nın başkenti Kiev'de Başkonsolosluk açılması kararını almış (Resmi Gazete, 27 Aralık 1991, S. 21094; 4.), 30 Aralık 1991 tarihinde aldığı diğer bir kararla bunu iptal ederek Kiev'de bir büyükelçilik açılması ve konsolosluk şubelerinin kurulmasını kararlaştırmıştır (Resmi Gazete, 9 Ocak 1992, S. 21106; 10.). Bakanlar Kurulu'nun 10 Şubat 1992 tarihli toplantısından çıkan kararla da Türkiye'nin Kiev Büyükelçiliği'ne Acar Germen atanmıştır (Resmi Gazete, 23 Şubat 1992, S. 21151; 50.).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, SSCB'nin resmen dağılmasından dokuz ay önce resmi bir ziyarette bulunmak için Moskova'ya gitmiş, buradan da Ukrayna, Kazakistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerine geçerek bir dizi temaslarda bulunmuştu. Özal'ın Ukrayna ziyaretinin öncesinde basına bir açıklama yapan Ukrayna Cumhuriyeti Yüksek Sovyet Başkanı Kravchuk, Türkiye'ye her alanda işbirliği yapma çağrısında bulunmuş ve iki ülke arasındaki tarihi ilişkileri gündeme getirmiştir. Kravchuk, Bolşevik Devriminden sonra bağımsızlığını ilan eden Ukrayna Cumhuriyetinin 12 Ocak 1918 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından tanındığını ve 1918-1922 yılları arasında İstanbul'da Ukrayna Başkonsolosluğunun faaliyet gösterdiğini hatırlatmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ukrayna Cumhuriyeti arasında 2 Ocak 1922 tarihinde bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandığına da değinen Kravchuk, bu anlaşmanın birçok yönden önemli ve özel olduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan bu antlaşmanın Ankara Hükümeti'nin uluslararası alandaki tanınırlığı açısından büyük önem taşıdığını söyleyen Kravchuk, bu antlaşma ile Ankara Hükümeti'nin de bağımsız Ukrayna Cumhuriyetini tanıdığını ifade etmiştir.

Antlaşmanın siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini öngördüğünü söyleyen Kravchuk, bu antlaşma sayesinde 1920'lerin ortalarında Türkiye'nin Ukrayna dış ticaretindeki payının yüzde kırk beş oranına yükseldiğini hatırlatmıştır. Kravchuk, Ukrayna'nın büyük bir ekonomik potansiyele sahip olduğunu, demir cevheri, pısk, çelik, kimyasal gübre, traktör ve şeker üretiminde Avrupa birincisi, tezgâh, elektrik enerjisi ve çimento üretiminde ise ikincisi olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen elli iki milyon nüfusa sahip ülkenin tüketim malları üretimi alanında çok geri olduğunu söyleyen Kravchuk, bu alanda Türkiye ile işbirliği yapabileceklerini ve Türk iş adamlarına yapacakları yatırımlar karşılığında ekonomik ve hukuki güvenceler sağlamaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Kravchuk, 1989 yılında Ankara'da iki devlet arasında imzalanan protokol uyarınca ticari ve ekonomik işbirliğinin artırılması yönünde adımlar atıldığını ve Özal ile görüşmesinde bu konuya ağırlık verileceğini söylemiştir. 1990 yılında Kiev'de Ukrayna Türkiye Dostluk Derneğinin kurulduğunu, Yalta ile İstanbul arasında turistik gemi seferlerinin düzenlendiğini ve Simferopol İstanbul arasında uçak seferlerinin başladığını hatırlatan Kravchuk, Türkiye ile terör ve uyuşturucu madde kaçakçılığına karşı ortak mücadele edebileceklerini dile getirmiştir. Ukrayna parlamentosunun 1990 yılı Temmuz ayında kabul ettiği bağımsızlık deklarasyonunun, yabancı devletlerde diplomatik ve ticari temsilciliklerin açılmasını da öngördüğünü ve istek olursa Türkiye'de de temsilcilikler açabileceklerini dile getirmiştir. Kravchuk, ayrıca iki ülkeyi yaklaştıranın sadece Karadeniz değil, ortak tarih ve gelenekler olduğunu ve iki ülke halkının karşılıklı saygı ilkesine dayanarak dostluk içinde yaşamayı, iyi komşuluk ilişkilerini sağlamlaştırmayı ve dünya barışını korumak istediğini söylemiştir (Milliyet, 13 Mart 1991; 9.).

13 Mart 1991 günü Kiev'e giden Özal da iki taraf arasında siyasi, ekonomik, bilimsel işbirliğinin artırılması gerektiğinin üzerinde durmuş ve ziyarette Karadeniz Ekonomik İşbirliğine gidilmesini öngören Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile sanatçıların karşılıklı ziyaretler yapması ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini öngören Kültürel İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Türk şirketlerinin özellikle Ukrayna'da ay çiçeği üretimi ve işlenmesi konularıyla yakından ilgilenmesini isteyen Özal, Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesi projenin çok büyük yatırımlar gerektirmeyeceğini söylemiş, Türkiye olarak iki ülke arasında daha sıkı ilişkiler geliştirmek istediklerini vurgulamıştır (Milliyet, 14 Mart 1991; 14, Milliyet, 15 Mart 1991; 15, Milliyet, 18 Mart 1991; 5.).

Bağımsızlığını ilan etikten sonra Ukrayna'dan Türkiye'ye gelen ilk devlet adamı Dışişleri Bakan Yardımcısı Valentin Lipatov olmuştur. Lipatov, 31 Ocak 1992 tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konferansına katılmak için geldiği İstanbul'da Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek ve serbest piyasa ekonomisine geçişte Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanmak istediklerini dile getirmiştir (Milliyet, 1 Şubat 1992; 14.).

Türkiye'den Ukrayna'ya ilk resmi ziyareti ise 23 Şubat 1992 tarihinde Bayındırlık ve İskân Bakanı Onur Kumbaracıbaşı ve Sanayi ve Ticaret Bakanı Tahir Köse gerçekleştirmiştir. Ziyaret öncesi Bağımsız Devletler Topluluğunu, bağımsız devletlerden oluşan hazır bir ortak pazar şeklinde tanımlayan Kumbaracıbaşı, Türkiye'nin önünde Avrupa kadar büyük bir pazarın olduğunu ve artık sadece Avrupa Topluluğuna muhtaç olmayacağını söylemiştir. Türk müteahhitlerinin Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde aldıkları işlerden oldukça memnun olduğunu belirten Kumbaracıbaşı, bunun daha da artmasını arzu ettiğini ifade etmiştir (Milliyet, 23 Şubat 1992; 14, Resmi Gazete, 23 Şubat 1992, S. 21151; 47-48.). Köse de gıda sorunu olan eski Sovyet cumhuriyetlerine bu alanda ihracat yapmak istediklerini dile getirmiştir (Milliyet, 20 Şubat 1992; 5.).

1992 yılı Mart ayı başlarında Türkiye'ye gelen doğalgaz miktarının azalması gözleri Ukrayna'ya çevirmiş, Ukrayna'dan yeni dönen Kumbaracıbaşı konu ile ilgili yaptığı açıklamada, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın Türkiye'ye satılan doğalgaz bedelinin paylaşımından dolayı yaşadıkları anlaşmazlığı doğrulamış, fakat azalan gaz miktarının sebebinin mevsim şartları olduğunu ve Ukrayna'nın doğalgaz akışını kısmasının mümkün olmayacağını vurgulamıştır (Milliyet, 4 Mart 1992; 3,16).

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in başkanlığında, bir heyetin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Ukrayna'ya yaptığı ziyaret, Türkiye'den bu ülkeye yapılan ikinci üst düzey ziyaret olmuştur. Kiev'de Cumhurbaşkanı Kravchuk ve Dışişleri Bakanı Anatoliy Zlenko ile bir araya gelen Çetin'in temaslarında, Kravchuk'un 4 - 5 Mayıs tarihlerinde Özal'ın davetlisi olarak Türkiye'ye gelmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde Ukrayna, Türkiye'nin Karabağ konusunda yaptığı ateşkes çağrısına tam destek vermiş, Karabağ'ın Azeri toprağı olduğunu vurgulamış, Türkiye ise Kravchuk'un Karadeniz bölgesinin silahtan arındırılması önerisini ilke olarak kabul etmiştir (Milliyet, 28 Şubat 1992; 12, Milliyet, 7 Mart 1992; 18.).

İki ülke ilişkilerinin başlamasının ilk aylarında Türkiye, büyük bir pazar olarak gördüğü Ukrayna ile ticaretini geliştirmek, bu ülkenin Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne üyeliğini, bu ülke üzerinden aldığı Rus doğalgazının sorunsuz bir şekilde akışını ve Karabağ gibi bölgesel sorunlarda Ukrayna'nın kendisi ile birlikte hareket etmesini sağlamaya çalışmıştır. Ukrayna ise Türkiye'nin her alandaki deneyimlerinden istifade etmek ve özellikle Rusya Federasyonu ile yaşadığı sorunlarda Türkiye'nin desteğini almak amacı ile hareket etmiştir. Bu durum da ilişkilerin kısa bir sürede büyük bir mesafe almasına yol açmıştır.

Ukrayna ve Rusya Federasyonu Arasındaki Sorunların Gölgesinde Bir Ziyaret; "Kravchuk'un Ankara Temasları"

Ukrayna'dan Türkiye'ye en üst düzeyde ilk resmi ziyareti, Kravchuk yapmıştır. 3 Mayıs 1992 tarihinde Ankara'ya gelen Kravchuk, ziyaretinin

ekonomik, kültürel ve bilimsel alanlar başta olmak üzere ikili ilişkiler ve işbirliğinin geliştirilmesini hedefleyen çok sayıda anlaşmanın imzalanmasına imkân vereceğini, iki devlet arasındaki sağlam dostluk ilişkilerinin, Karadeniz bölgesindeki istikrarın korunmasına ve Özal'ın önerdiği ekonomik işbirliği projesinin gerçekleşmesine katkı yapabileceğini belirtmiştir. Kravchuk, iki ülke arasında 1918 yılında başlayan ilişkileri hatırlatmış ve bu durumun ilişkilerin ne kadar köklü bir geçmişe dayandığını kanıtladığını belirtmiştir (Milliyet, 3 Mayıs 1992; 12.).

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkilerden beklentisini “İyi komşu akrabadan iyidir” Türk atasözü ile özetleyen Kravchuk, ziyaretin iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin yeni bir temel üzerinde geliştirilmesi için bir dönüm noktası olacağını dile getirmiştir. Kravchuk'u Türkiye'de misafir eden Cumhurbaşkanı Vekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Hüsamettin Cindoruk da temaslarda ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası meselelerin de görüşüleceğini ifade etmiştir (Milliyet, 04.05.1992; 12.).

Kravchuk'un Ankara ziyareti Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasındaki sorunların gittikçe tırmandığı bir döneme rastlamıştı ve Ukrayna'nın bu sorunların çözümü sürecinde Türkiye'nin desteğine ihtiyacı vardı. Dolayısıyla bu sorunlar Türkiye Ukrayna ilişkilerinin başladığı ilk yıllarda ilişkilerin niteliğini önemli ölçüde etkilemişti. Ukrayna ve Rusya'nın anlaşamadığı meselelerin biri Kırım'ın statüsuydu ve Rusya, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp kendisine bağlanması veya bağımsız olması için çaba sarf ediyordu. Bu konuda bir referandum yapılması için Kırım nüfusunun yüzde altmış beşini oluşturan Rusların iki yüz bin imza toplaması Ukrayna'yı rahatsız etmiş, Ukrayna gerekirse Kırım'ın özerk statüsünü kaldırarak tümüyle kendisine bağlamaktan söz etmeye başlamıştı (Milliyet, 3 Mayıs 1992; 12.).

Sovyetler Birliği dağılmadan önce 7 Haziran 1991 tarihinde Ukrayna Parlamentosu'nun onayıyla Kırım'a özerk cumhuriyet statüsü tanınmıştı. (Milliyet, 8 Haziran 1991; 4). 23 Nisan 1992 tarihinde ise Ukrayna Parlamentosu, Kırım yarımadasının merkezi cumhuriyet yönetiminden özerkliğini resmen tanıyan bir yasayı kabul etmişti (Büyükkakıncı, 2004: 422.). Ukrayna'nın bu adımına rağmen Kırım Parlamentosu, 5 Mayıs 1992 tarihinde aldığı bir kararla Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmiş, kararın 2 Ağustos 1992 tarihinde yapılacak referandumla halkoyuna sunulması kararlaştırılmış ve Kravchuk'a Kırım'ın bağımsızlığını tanıma ve görüşmelere başlama çağrısında bulunmuştu (Milliyet, 6 Mayıs 1992; 18, Milliyet, 15.05.1992; 6).

Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusunun yaklaşık yüzde beşini oluşturan Kırım Türkleri referandumu boykot etme kararı almış, Kırım Türklerinin liderlerinden ve Kırım Meclisi Başkan Yardımcısı Rifat Cubarov, parlamentonun kararına karşı çıkarak referandumu boykot edeceklerini söylemiş, uluslararası yasaların da öngördüğü şekilde Rusya Ukrayna sınırının değiştirilmesini istemediklerini belirtmişti (Milliyet, 7 Mayıs 1992; 6.). Yine Kırım Türklerinin liderlerinden Mustafa Cemiloğlu bağımsızlık kararı son-

rası bölgenin Rusya'ya bağlanmasını isteyen güçlerle karşı karşıya kaldıklarını söylemiş, Kırım'daki ayrılıkçılara karşı yeterli önlemleri almadıkları için Ukrayna yönetimini eleştirmişti (Milliyet, 15 Mayıs 1992; 6.). Bağımsızlık ilanına karşı Ukrayna'nın tepkisinden çekinen Kırım Özerk Cumhuriyeti ise karardan sonra durumu yumuşatmaya çalışmış, Kırım Parlamentosu Başkanı Nikolay Bagrov amaçlarının bölgede barış ve istikrarı sağlamak olduğunu ve referandum sonrası Ukrayna'dan tamamen kopmayacaklarını söylemiştir. Nitekim Kırım Parlamentosu, Ukrayna'nın alabileceği sert bir karardan çekindiği için 2 Ağustos'ta yapılacak referanduma kadar Kırım'ın Ukrayna devlet yapısı içindeki konumu kabul etmiş, bununla birlikte Kırım'ın Ukrayna ile olan ilişkilerini eşitlik ve uluslararası hukuk temellerine dayalı anlaşmalarla düzenleyeceği ve bunun bağımsızlık ilanından geri dönüş anlamına gelmediğini belirtmiştir. Ukrayna ise beklenildiği üzere Kırım'ın bağımsızlık kararına çok sert tepki göstermiş, Moskova'daki Ukrayna Büyükelçiliği Basın Sözcüsü Vadim Dolganov da Kırım'ın Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olduğu için bağımsız bir devlete dönüşmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Dolganov, Kırım'ın bağımsızlık kararını belli çevrelerin kışkırttığını söyleyerek üstü kapalı Rusya'yı eleştirmiştir. Diğer taraftan Ankara'daki temaslarını tamamlayıp Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Kravchuk ise karara daha önce yaptığı bağımsızlık kararının kanlı olaylara sebep olabileceği şeklindeki açıklamayı destekler nitelikte tepki göstermiş, Washington'da yaptığı açıklamada bağımsızlık kararının Ukrayna anayasasına aykırı olduğunu söylemiştir (Milliyet, 7 Mayıs 1992; 6, Milliyet, 8 Mayıs 1992; 6.). Ukrayna Parlamentosu da Kırım Yerel Meclisi'nin aldığı bağımsızlık kararını, Ukrayna anayasası ile çeliştiği gerekçesiyle iptal etmiştir (Hürriyet, Kâmuran Gürün "Bağımsız Kırım" 15 Mayıs 1992; 12.).

Parlamento, bağımsızlık kararını geri alması için Kırım'a 20 Mayıs'a kadar süre tanımış, Kravchuk burada yaptığı konuşmada kimsenin Ukrayna'dan toprak iddiasında bulunmasına izin vermeyeceklerini söylemiştir (Milliyet, 15 Mayıs 1992; 6).

Kırım'ın bağımsızlık kararını destekleyen Rusya'dan ise bu günlerde Türkiye'ye yönelik bir suçlama gelmiştir. Rusya Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Yevgeny Amabartsumov, Türkiye'nin Rusya'ya karşı intikam peşinde olduğunu iddia ederek, Türkiye'nin Karadeniz'in kuzey kıyıları ile Kırım'ı ele geçirmek istediğini öne sürmüştür. (Milliyet, 8 Mayıs 1992; 1,7) Rus Parlamentosu'ndan gelen böyle bir açıklama, kuşkusuz dikkatleri başka yöne çekmek ve Rusya'nın Kırım konusundaki tezlerinin haklılığını ortaya koymak içindi. Yoksa Türkiye'nin söz konusu bölgelerle ilgili böyle bir politikasının olmadığını en iyi Rusya biliyordu.

Ukrayna ile Kırım arasındaki bu gerginlik, Ukrayna ve Kırım Parlamentosları başkanlık divanlarının yaptığı ortak toplantı sonucu alınan Kırım'ın özerklik sınırlarının genişletilmesi şartıyla bağımsızlık için yapılacak halk oylamasından vazgeçildiği kararıyla yumuşamıştır. (Milliyet, 24.06.1992; 6)

Fakat Kırım'ın geleceği ile ilgili tartışmalar bitmemiş, Rusya Federasyonu Parlamentosu 10 Temmuz 1993 tarihinde özerk Kırım Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Sivastopol kentinin Rusya'ya ait olduğunu kabul eden bir karar almış, hükümet Sivastopol'un Rusya'ya bağlı bir kent olarak statüsünün güçlendirilmesi için çalışma yapmakla görevlendirilmiş, Rusya Merkez Bankasına da şehrin mali harcamalarını üstlenme görevi verilmiştir. Ukrayna ise kararı savaş ilanı olarak değerlendirmiş (Milliyet, 11 Temmuz 1993; 14.), Kravchuk televizyondan yayınlanan konuşmasında, Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadasındaki Sivastopol kentinin Rusya Parlamentosunca Rus kenti olarak ilan edilmesinin geçersiz ve yasalara aykırı olduğunu söylemiş, bu günlerde Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün faaliyetleri ve İstanbul'daki toplantısından rahatsız olup Beyaz Rusya ve Ukrayna ile birlikte bir ittifak meydana getirmek isteyen Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin de, parlamentonun kararını sert bir şekilde eleştirmiştir. (Hürriyet, 12.07.1993; 13)

16 Ocak 1994'te Kırım'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini yarımada'nın Rusya'ya bağlanmasını isteyen Yuriy Meşkov, Kırım'ın mevcut statüsünü korumasını isteyen Nikolay Bagrov'a karşı ezici bir üstünlükle kazanmıştır (Milliyet, 18 Ocak 1994; 18, Milliyet, 1Şubat 1994; 19.). Meşkov'un seçimden sonra Rusya'ya bağlanmak istedikleri şeklindeki açıklamaları üzerine durumu görüşen Ukrayna Parlamentosu ise Kırım'ın Ukrayna'nın ayrılmaz ve özerk bir parçası olduğu vurgulayarak, bir devlet olarak egemenlik hakkının olmadığını beyan etmiştir (Milliyet, 26 Şubat 1994; 20.).

Kırım'da 27 Mart 1994 tarihinde yapılacak genel seçimlerle birlikte, Rusya'ya bağlanmak için bir halk oylaması da yapılması planlanmış, Ukrayna ise bu oylamayı yasadışı ilan etmiştir (Milliyet, 18 Mart 1994; 20.). Kırım'da yapılan genel seçimlerden sonra iki ülke arasındaki gerginliğin artması üzerine Kravchuk ve hükümet 18 Mayıs tarihinde yayınladıkları bir bildiriye Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması için her önlemin alınacağı ifade etmiş ve Rusya'daki bazı politikacı ve grupları Ukrayna'nın iç işlerine karışmakla suçlamışlardır (Milliyet, 19 Mayıs 1994; 15.). Ukrayna bundan iki gün sonra da Kırım yönetiminin 18 Mayıs'ta yarımada'da darbe yapmayı planladığı ve güvenlik gerekçeleriyle Kırım'a yaklaşık bin kişilik özel bir muhafız birliği göndermiş, Kırım'ın adalet, içişleri ve güvenlik bakanlıklarını Ukrayna'ya bağlamış, Ukrayna üst düzey iç güvenlik bürokratları da Kırım'a gelmiştir. Kırım'da yaşanan bu gerginlik üzerine Rusya'nın Karadeniz Donanması da geniş çaplı bir tatbikata başlamıştır (Milliyet, 20 Mayıs 1994; 14, Milliyet, 21 Mayıs 1994; 12.). 20 Mayıs 1994 günü Simferopol'de toplanan Kırım'daki yerel parlamento ise 6 Mayıs 1992 tarihinde hazırlanan ve bağımsızlık ilanı olarak yorumlanan anayasa taslağını kabul etmiştir. Özerkliğin genişletilmesi ve Kırım'da yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık verilmesini öngören bu anayasa, Kırım Cumhurbaşkanı Meşkov'un Ukrayna ile ilişkilerin gerilebileceği uyarılarına rağmen büyük çoğunlukla

kabul edilmiştir (Milliyet, 21 Mayıs 1994; 12.). Ukrayna Parlamentosu anayasanın iptali için Kırım'a otuz günlük bir süre tanımış ve görüşmeler yapılması için de bir heyetin oluşturulmasını kararlaştırmıştır. Buna karşın anayasaya destek veren Rusya Devlet Başkanı Yeltsin ise Kırım'ın Ukrayna içerisinde egemen bir devlet ve siyasal tercihlerinde özgür olduğunu söylemiştir (Milliyet, 22 Mayıs 1994; 12.). Kırım'daki gerginliğin her geçen gün artması ve Ukrayna'nın bölgeye asker ve silah yığılmaya başlaması üzerine Rusya ve Ukrayna konuyu aralarında görüşmeye karar vermişler ve krizi geçici de olsa dondurmuşlardır. Mayıs ayında dondurulan Kırım sorunu 12 Eylül tarihinde Kırım Cumhurbaşkanı Yuriy Meşkov'un parlamento ile yerel konseylerin faaliyetlerini askıya alarak bütün yetkileri kendinde topladığını açıklamasıyla yeniden alevlenmiştir (Milliyet, 12 Eylül 1994; 21.). Ukrayna parlamentosu ise mevcut durumun daha fazla devam etmesine izin vermemek için 20 Mart 1995 tarihinde aldığı bir kararla Kırım Cumhurbaşkanı Meşkov'u görevinden azletmiş ve Kırım parlamentosunu fesh etmiştir (Milliyet, 21 Mart 1995; 18).

Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın yaşadığı bir diğer sorun da Sovyetler Birliğinin nükleer silahlarının ve Karadeniz Donanmasının geleceğinin ne olacağı konusuydu (Milliyet, 3 Mayıs 1992; 12, Milliyet, 7 Mayıs 1992; s.6.). 1991 yılında imzalanan Minsk Antlaşması ve Almatı Bildirisiyle eski SSCB'yi oluşturan devletlerin hepsi bu silahların Rusya Federasyonu'na naklini kabul etmişler, fakat başlatılan nakil işlemi Ukrayna tarafından ekonomik gerekçelere dayandırılarak askıya alınmıştır. Üzerinde varılan uzlaşmaya göre Rusya'ya gönderilecek nükleer silahların başlıklarında bulunan uranyumun Rusya tarafından söküldükten sonra Ukrayna'ya gönderilmesi ve buradaki santrallerde elektrik üretiminde kullanılması kararlaştırılmışken, Rusya bunları batılı devletlere satmayı tercih etmiş, Ukrayna da bu yüzden silah sevkiyatını durdurmuş, daha önce sevk edilen silahların nükleer başlıklarına karşılık olarak da tazminat istemiştir. 23 Mayıs 1992 tarihli Lizbon Protokolü ile Belarus, Kazakistan ve Ukrayna Start 1 Antlaşmasına taraf olduklarını açıklayarak 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması NPT'yi imzalamışlardır. Buna rağmen Start 1 Antlaşması'nın Ukrayna Parlamentosu'nda onaylanması bazı şerhlerle ancak 1993 yılı Kasım ayında gerçekleşmiş, yine de silahların nakline hemen başlanmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu mesele ile daha fazla ilgilenmeye başlamasıyla Ukrayna, ulusal bir güç olarak gördüğü nükleer silahların Rusya Federasyonu'na sevkini ciddi bir şekilde ele almıştır. ABD Başkanı Clinton'un uzun bir süreden beri devam ettirdiği yoğun çabalar sonucunda Ocak 1994'de ABD, Rusya Federasyonu ve Ukrayna ortak bir bildiri ile konuyu çözmeye kararlı olduklarını duyurmuşlardır. Bu bildiri Ukrayna'nın uranyum ile ilgili tazminat isteği ele alınmış Rusya Federasyonu tazminat ödemeyi ve Ukrayna'daki nükleer santrallere ücretsiz yakıt vermeyi garanti etmiştir. 5 Aralık 1994 tarihinde Ukrayna Parlamentosu NPT'yi onaylamış ve nükleer silahların nakli de 1996 yılında tamamlanmış-

tır. Bu antlaşma ile Ukrayna'nın ABD tarafından dikkate alınan bir aktör olduğu tescillenmiş, 1991 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimini milliyetçi söylemlerle kazanan Kravchuk'un saygınlığı artmış, Ukrayna gerektiğinde Rusya'dan bağımsız bir politika takip edebileceğini ispatlamış, uluslararası hukuka saygılı ve uzlaşmacı tutumu ile uluslararası saygınlığı artmış ve Ukrayna'nın Avrupa Birliği ve Nato ile yakınlaşma süreci başlamıştır (Büyükkakıncı, 2004: 410-413, Bilener, 2007: 120-122.).

Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu dört önemli askeri filosundan biri olan Karadeniz Filosunun paylaşılması meselesi de iki devlet arasında yalnızca askeri paylaşım sorunu olarak kalmamış, aynı zamanda Ukrayna'ya ait olan Kırım Yarımadasının kime ait olacağı sorununu da beraberinde getirmiş, dolayısıyla Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü de ilgilendiren bir mesele haline almıştır. SSCB'nin Karadeniz Filosunun paylaşımı bu denize kıyısı olan diğer devletleri de ilgilendirdiği için bu meselenin bir de bölgesel boyutu ortaya çıkmıştır. Karadeniz Filosu ile ilgili olarak iki devlet arasında sürdürülen görüşmeler sonucu 1994 yılında bir uzlaşma metni üzerinde görüş birliğine varılmış, filonun yüzde seksen beşi Rusya Federasyonu'na verilirken, Rusya, Ukrayna'ya tazminat vermeyi kabul etmiştir. Bundan başka Sivastopol Limanı Rusya'ya kiralanmış, Ukrayna, Kırım Yarımadasında sadece iki küçük limanı askeri üs olarak kullanmayı kabul etmiştir. Fakat Rusya, bu metni Ukrayna'da aynı yıl yapılacak cumhurbaşkanlığı ve yerel seçimler bitinceye kadar onaylamayı reddetmiştir. 1994 yılında Kırım'da yukarıda anlatılan gelişmelerin yaşanması ve Rusya'nın sürekli Kırım'ı kısırtması, cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Rusya yanlısı Leonid Kuçma'nın bile dayanma sınırını zorlamış ve bu sıkıntılar ister istemez Karadeniz Filosu konusunda varılan uzlaşmanın hayata geçirilmesine engel olmuştur. Ukrayna yönetimi 1995 yılı Nisan ayında Karadeniz Filosu ile ilgili olarak nükleer silahlar konusunda yaşanan süreci tekrarlamaya ve konuyu uluslararası bir mesele haline getirmeye çalışmış ve bu doğrultuda ABD'yi arabulucu olmaya davet etmiştir. Fakat ABD bu konuda bir adım atma noktasında isteksiz davranmış, aynı günlerde Rusya Federasyonu ise Ukrayna'dan petrol ve doğalgaz borçlarını istemeye başlamıştır. İki devlet 1995 yılı Haziran ayında sorunu çözmek için tekrar bir araya gelmiş, Yeltsin ve Kuçma arasındaki görüşmeler sonucu filonun yüzde 81,7 sinin Rusya bırakılması, Sivastopol Limanı'nın Rusya'nın kullanımına verilmesi ve Rusya'nın bu kullanım hakkının bedeli olarak Ukrayna'nın kendisine olan borçlarından vazgeçmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma ile Ukrayna'nın da Sivastopol Limanı'nın küçük bir bölümünden kendi ulusal filosu için yararlanabileceği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Fakat Ukrayna'daki muhalefet oldukça ağır hükümler içeren bu anlaşmaya şiddetli bir tepki vermiş, iç siyasette zor durumda kalan Kuçma, kararların uygulanmasını ertelemiştir. İki ülke arasındaki bu sorun 28 Mayıs 1997 tarihinde Rusya Federasyonu Başbakanı Çernomirdin ile Ukrayna Başbakanı Lazarenko arasında varılan bir uzlaşma ile çözülmüş, buna göre yeni gemiler Rusya'da kalmak şartı ile

filo yarı yarıya paylaşılmış, Rusya yıllığı 97.75 milyon dolara Sivastopol Limanını yirmi yıllığına kiralamış ve bu ödemelerin Ukrayna'nın Rusya'ya olan üç milyar dolar enerji borcundan düşülmesi kararlaştırılmıştır. Buna karşılık Rusya da Kırım Yarımadasının Ukrayna'nın egemenliği altında olduğunu kabul etmiş buradaki ayrılıkçı akımları desteklemeyeceğini garanti etmiştir. (Büyükkakıncı, 2004: 413-418, Bilener, 2007: 122-124).

Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasındaki bu sorunların gölgesinde gerçekleşen Kravchuk'un Türkiye ziyareti oldukça verimli geçmiş ve iki ülke arasında 4 Mayıs 1992 tarihinde Dostluk ve İşbirliği ve Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır (Resmi Gazete, 6 Mart 1994, S. 21869, s. 12-15, Resmi Gazete, 9 Temmuz 1992, S.21279, s.3-6).

İlişkilerin Sağlam Bir Temele Oturması İçin Atılmış Çok Önemli İki Adım "Dostluk ve İşbirliği ve Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları"

Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nda ilişkilerin, karşılıklı güven, anlayış, işbirliği ve iyi komşuluk temellerine dayalı olduğu teyit edilmiş ve her alanda geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Taraflar, uluslararası ilişkilerde güç kullanılmasının veya güç kullanma tehdidinde bulunulmasının kabul edilemez olduğunu ve uluslararası sorunların barışçı yöntemlerle çözülmesi gerektiğini ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek bir gelişme karşısında danışmalarda bulunmayı kararlaştırmışlardır. Anlaşmaya göre her iki tarafın en üst düzeyde ve en az iki yılda bir, ilişkilerin gelişmesini sağlamak, uluslararası ve bölgesel konularda görüş alış verişinde bulunmak amacıyla danışmalarda bulunmaları, bu görüşmelerin dönüşümlü olarak Ankara ve Kiev'de yapılması ve Dışişleri Bakanlarının da düzenli olarak bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya göre iki devlet, ilişkileri her düzeyde artırmak, teşvik etmek, parlamentoları, sosyal kuruluşları, örgütleri ve vatandaşları arasındaki temasları geliştirmek ve desteklemek, birbirleri nezdindeki diplomatik, konsolosluk ve diğer resmi temsilciliklerin faaliyetlerini kolaylaştırmak, konsolosluk alanında işbirliği yapmak, vatandaşlarına vize verilmesi işlemlerinin basitleştirilmesi yönünde çaba sarf etmek konularında anlaşmışlardır. Taraflar ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik alanlarda işbirliğini, mal, hizmetler ve sermayenin dolaşımı için hukuki, ekonomik ve mali şartları sağlamayı, kamu ve özel sektör şirketleri arasında temasları teşvik etmeyi ve kıyı ticaretinin geliştirilmesi ve ülkelerinde ve üçüncü ülkelerde ikili veya çok taraflı ortak yatırımları desteklemeyi karara bağlamıştır. İki devlet, ekonomik işbirliğinin daha da güçlendirilmesi amacıyla anlaşmalar ve düzenlemeler yapmak ve bu amaçla, hükümetler arası Türkiye - Ukrayna Karma Ekonomik Komisyonu'nun kurulması konusunda anlaşmışlardır. Her iki ülke de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu'nun uygulanmasına öncelik vereceklerini ve bunun her aşamasında yakın temas içinde çalışmakta kararlı olduklarını belirtmişler, çevrenin korunması konusunda işbirliğini yoğunlaştıracaklarını, küresel ve Avrupa

düzeyinde yürütülen işbirliğine katkılarını sürdüreceklerini ve Karadeniz'de çevrenin korunmasına özel önem göstereceklerini teyit etmişlerdir. Anlaşmada tarafların, bilim ve teknoloji alanında işbirliğini geliştirecekleri, bilim adamları ve bilimsel araştırma kuruluşları arasında temasları teşvik edecekleri ve kültür, sanat, eğitim ve enformasyon alanlarında işbirliğinin arttırılması konusunda kararlı oldukları belirtilmiştir. Taraflar bu amaçla, kültürel ve sanat kuruluşları ile eğitim kurumları arasında temasları ve işbirliğini teşvik etmeyi, basın ve yayın alanlarındaki işbirliğinin gelişmesini desteklemeyi ve aralarındaki haberleşmenin çağdaş olanaklardan da yararlanılarak daha geniş ve özgür biçimde gerçekleşmesini teşvik etmeyi karara bağlamışlardır. Yine turizmin gelişmesini teşvik etmeyi, gençlik ve spor kuruluşları arasındaki temasların güçlenmesini desteklemeyi kararlaştırmışlardır. Türkiye ve Ukrayna gerekçesi ve amacı ne olursa olsun, her tür terör eylemine karşı oldukları ve terörizmin hiç bir koşulda haklı görülemeyeceği konusunda anlaşmışlar, uluslararası terörizme, örgütlenmiş suçlara, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı ile tarihi ve kültürel eser kaçakçılığına karşı mücadelede işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır. Taraflar ikili askeri temasların arttırılmasının karşılıklı anlayış ve güveni güçlendirmeye katkıda bulunacağını teyit etmişler, askeri makamlar arasında üst düzeyli temasların düzenli olarak gerçekleştirilmesi konusunda mutabık kalmışlardır. İki devlet, aralarındaki dostluğun ve işbirliğinin gelişmesinin demokratik, barışçı ve birleşmiş bir Avrupa'nın inşasına ve uluslararası güvenliğe katkıda bulunacağına olan inançlarını ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecine bağlılıklarını ve bu süreçte ve diğer Avrupa kuruluşları bünyesinde Avrupa'da istikrarın korunması ve güven ortamının gelişmesi yönündeki çabalarını sürdüreceklerini ortaya koymuşlardır. Anlaşmada tarafların, Birleşmiş Milletler Örgütü potansiyelinden tam olarak yararlanılması ve örgütün etkinliğinin güçlendirilmesi yönünde ortak çaba sarf edecekleri ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde tespit edilmiş bulunan küresel silahsızlanmayla ilgili hedeflere ve bunun gerçekleştirilmesiyle ilgili çalışmalara destek verecekleri belirtilmiştir. Yine taraflar Eurasia güvenliğinin kendi güvenlikleriyle doğrudan ilgisinin olduğu bilinciyle, silahsızlanma ve güvenlik artırma süreçlerine etkili katkıda bulunmada kararlı olduklarını ortaya koymuşlar ve bu amaçla, coğrafyalarının güvenlik ihtiyaçlarına cevap veren düzenlemelerde işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır. Yine bu anlaşmanın herhangi bir devlete karşı yapılmadığı ve tarafların ikili veya çok taraflı anlaşmalardan doğan hak ve vecibelerini hiçbir şekilde etkilemeyeceği ifade edilmiştir (R. Gazete, 06.03.1994, S. 21869, s. 12-15).

Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na göre ise iki devlet ticari ve ekonomik ilişkilerini istikrarlı bir şekilde geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi, tarihi iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerini daha da güçlendirmeyi hedef olarak belirlemişlerdir.

Anlaşmada tarafların ticari ilişkilerini uzun vadeli, istikrarlı ve dengeli bir şekilde geliştirmek, çeşitlendirmek ve ekonomik işbirliğini yaygınlaştırmak için gerekli önlemleri alacakları ve bu amaçla, ilgili kuruluşları arasında düzenli işbirliği sağlamak için gerekli ortamı hazırlayacakları ifade edilmiştir. Yine tarafların, ithalat ve ihracata uygulanan gümrük, vergi, resim ve harçlarla ilgili olarak birbirlerine en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi uygulayacakları yazılmıştır. Fakat bu maddenin sınır ticaretini kolaylaştırmak için komşu ülkelere tanınan imtiyazlara, gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi gibi taraf oldukları veya olabilecekleri anlaşmalardan kaynaklanan imtiyazlara ve gelişme yolundaki ülkeler ile ticari ve ekonomik ilişkiler alanında yapılan özel düzenlemelerle sağlanan imtiyazlara uygulanmayacağı yazılmıştır. İki devletin bu anlaşma hükümlerine göre imzalanan sözleşmelerin uygulanabilmesi için gerekli olan ithal ve ihracat lisanslarının verilmesini, kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak hususunda yetkili makamlarını teşvik edecekleri belirtilmiştir. Yine tarafların ülkeleri arasındaki ticareti geliştirmek, çeşitlendirmek ve birbirlerinin pazarına girmeyi rahatlatmak amacıyla bilgi alış verişini kolaylaştırmak ve hızlandırmak, işadamlarının temaslarını ve iş heyetlerinin karşılıklı ziyaretlerini teşvik etmek ve ülkelerinde düzenlenen uluslararası sergi ve fuarlara katılımı desteklemek hususlarında anlaştıkları yazılmıştır. Taraflar, mevzuata uygun olarak, dış ticaret kuruluşlarının, şirket, firma ve bankalarının birbirlerinin ülkelerinde şube açmalarının teşvik edileceği konusunda da anlaşmışlardır. Anlaşmaya göre mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatının, iki ülkenin kendi kanun ve yönetmelikleri ile uluslararası ticari teamüllere uygun olarak, dünya fiyatları üzerinden yapılacak sözleşmeler çerçevesinde gerçekleştirileceği ve tarafların hiçbirinin, bu ticari işlemlerden doğacak yükümlülüklerinden sorumlu olmayacakları ifade edilmiştir. Yine tarafların ülkelerine ithal edilen ticari numuneler ile fuar ve sergilerde teşhir amacıyla ithal edilen malların gümrük vergi, resim ve harçlardan muaf tutulması için gerekli önlemleri alacakları ve iki ülke arasındaki mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatıyla ilgili tüm ödemelerin yürürlükte bulunan kambiyo mevzuatına uygun olarak konvertibl dövizler üzerinden yapılacağı yazılmıştır. Türkiye ve Ukrayna'nın aralarındaki yatırımları ve teknolojik işbirliğini, kendi piyasaları ve üçüncü ülkelere yönelik faaliyette bulunacak ortak girişimlerin tesisi yoluyla teşvik edecekleri belirtilmiş, tarafların diğerlerinin yanı sıra, tarım ve gıda sanayi, hafif sanayilerin modernizasyonu, gemi inşa sanayi, tıbbi teçhizat üretimi, haberleşme, ulaştırma, inşaat sektörü ve turizmi muhtemel işbirliği konuları olarak belirledikleri ifade edilmiştir. Anlaşmaya göre tarafların karşılıklı ekonomik ve ticari faaliyetlerin gelişmesinde bankacılığın önemini göz önünde bulundurarak, bankaları arasındaki işbirliğini desteklemek hususunda anlaştıkları yazılmıştır. Taraflar bu anlaşmanın uygulanışını gözden geçirmek ve uygulamadan doğabilecek sorunları incelemek ve ikili ekonomik ve ticari ilişkileri daha da geliştirmek için hükümetlerine tavsiyelerde bulunmak üzere, Hükümetler arası Türki-

ye-Ukrayna Karma Ekonomik Komisyonu kurulmasını kararlaştırmışlardır. Komisyonun her iki hükümetin temsilcilerinden oluşması ve belirlenecek tarihlerde, sırasıyla Türkiye ve Ukrayna'da toplanması ve tarafların, gerektiğinde uzman ve danışmanları Komisyon toplantılarına çağırabilecekleri yazılmıştır. Yine anlaşmanın sona ermesi halinde geçerlik süresi içinde yapılmış, ancak vecibeleri yerine getirilememiş sözleşmelere bu anlaşma hükümlerinin uygulanmaya devam edeceği hükmü koyulmuştur (Resmi Gazete, 9 Temmuz 1992, S. 21279; 3-6.).

Bu iki anlaşma Türkiye ve Ukrayna'nın mevcut ilişkilerini hemen hemen her alanda daha da derinleştirmeleri için çok büyük bir adım olmuş, ilişkilerin bundan sonraki dönemi bu temel üzerinde yükselmiştir.

Türkiye'deki temaslarını bitirdikten sonra buradan resmi bir ziyaret için ABD'ye giden Kravchuk, Washington'daki temaslarının ardından sağlığı ile ilgili tetkikler yaptırmak için Houston şehrine gelmiş ve Methodist Hastahanesi'nde bir süre önce bir ameliyat geçirmiş olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı da ziyaret etmiş ve ikili burada bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşme hakkında konuşan Kravchuk, Özal'ın iki ülke arasındaki işbirliği konusunda çok ilginç bazı yaklaşımlar önerdiğini ve hepsinin temelinde de iki ülke dostluğunun amaçlandığını belirterek iki ülkenin işbirliğinin yalnız bölgede ve Avrupa'da değil dünyadaki barış sürecine de olumlu katkı yapacağını söylemiştir (Milliyet, 10 Mayıs 1992; 12.).

Bu görüşmeden yaklaşık bir ay sonra Türkiye ve Ukrayna hazırlıkları yaklaşık üç yıldır devam eden bir girişimde birlikte olmuşlardır. Bir proje olarak Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından 1990 yılında ortaya atılan ve Cumhurbaşkanı Özal tarafından da benimsenen Karadeniz Ekonomik Topluluğu projesinin Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve henüz dağılmamış olan SSCB'yi kapsamaya öngörülmüştü. Bu ülkeler konuya ilgi gösterince Mart 1991'de Bükreş'te, Nisan 1991'de Sofya'da ve Temmuz 1991'de Moskova'da hazırlık toplantıları yapılmıştı. Kısa bir süre sonra SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Rusya Federasyonu, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bu projeye ilgi göstermişler, bu hazırlık aşamasında görüşmelere gözlemci sıfatıyla Yunanistan ve Yugoslavya da katılmıştır. Süreçle ilgili Şubat 1992 tarihinde İstanbul'da yeni bir toplantı yapılmış, 25 Haziran 1992 tarihinde ise yukarıda ismi geçen ülkelere Arnavutlukunda katılmasıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur (Akdevelioğlu vd, 2001: 519, Hasgüler, Uludağ, 2007: 408-411). İki ülke arasında başlayan işbirliği bu örgüt çatısı altında da devam etmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanı sıfatıyla Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 14 Temmuz 1992 tarihinde yeniden Ukrayna'ya gitmiştir. Orta Asya Cumhuriyetleri ve Ukrayna'ya bir ziyaret gerçekleştiren Çetin'e Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Catherine Lalumiere de eşlik etmiştir. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu ziyaretlerde Avrupa Konseyi yetkilileri-

nin bağımsızlıklarını yeni elde etmiş ülkelerin yöneticileriyle tanışmaları, demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti olma yolundaki ihtiyaçlarının yerinde belirlenmesi ve bu ülkelere Avrupa Konseyi'nin ne şekilde yardımcı olabileceğinin araştırılmasının amaçlandığını dile getirmişlerdir (Milliyet, 13 Temmuz 1992; 7.).

Türkiye bu ziyaretle Batı ile Doğu'yu adeta birbirleriyle tanıştırmış, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Lalumiere de bu durumunu "Türkiye her biri birbirinden daha çok kaynayan yeni BDT cumhuriyetleriyle Avrupa arasında bir köprüdür" sözleriyle özetlemiştir. Ukrayna ve Kazakistan'ın birer nükleer güç olduğunu hatırlatan Lalumiere "Avrupa'nın bu ülkelere yardım etmemesi bunların saldırganlık riskini de göze almaktır" demiştir. Ukrayna Hükümeti de heyet Kiev'de iken Ukrayna'nın Avrupa Konseyi'ne üyelik başvurusunu Lalumiere'e sunmuştur (Milliyet, 17 Temmuz 1992; 20, Milliyet, 21 Temmuz 1992; 12).

Rusya Ukrayna Yakınlaşması Gölgesinde Devam Eden İlişkiler

Aralarındaki sorunlara rağmen Ukrayna ve Rusya Federasyonu ve Beyaz Rusya, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan ve Afganistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Azerbaycan'ın da katıldığı Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün İstanbul'daki ikinci zirve toplantısından iki gün sonra 9 Temmuz 1993 tarihinde Moskova'da bir araya gelerek Müslüman ülkelerin ortak ekonomik birlik oluşturma çabalarına karşı harekete geçmişlerdir. Rusya Federasyonu Başbakanı Victor Çernomirdin, Ukrayna Başbakanı Leonid Kuçma ve Beyaz Rusya Başbakanı Vyaceslav Kebic arasında Moskova'da yapılan görüşmelerden sonra ekonomik işbirliği alanında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ortak bir mal, hizmet ve sermaye pazarı kurulması, gümrük birliği sağlanması ve üyeler arasındaki tüm ekonomik kısıtlamaların kaldırılması kararlaştırılmıştır. Üç başbakan ortak para ve kredi politikaları izlenmesinde görüş birliğine varmışlar, parlamentolarına, eş güdümlü bir dış siyaset izlenmesi çağrısında bulunmuşlardır. Anlaşmada yer alan bir maddede ise üç ülkenin koyduğu ilkeleri benimseyen ve başka hiçbir ekonomik birliğe üye olmayan ülkelerin bu yapıya katılabileceği vurgulanmıştır. Bu madde özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu Müslüman ülkelerle kurulan ekonomik birliğe katılan Orta Asya cumhuriyetlerini hedef almıştır. Çernomirdin imza töreninden sonra yaptığı açıklamada BDT'nin öngördüğü ekonomik işbirliğinin çok ötesine geçmeyi başardıklarını dile getirerek, "bazı koşullarla diğer üyeler de aramıza katılabilir", demiş ve Rusya Başbakan Yardımcısı Aleksandr Sokin de İstanbul'da yapılan Ekonomik İşbirliği Örgütü zirvesine değinerek iki yapının benzer amaçlar taşıdığını fakat birbirleriyle uyum sağlayamayacağını dile getirmiştir. Sokin bu nedenle Kazakistan ve diğer BDT üyesi Müslüman ülkelerin bu iki yapıdan birini seçmesi gerektiğini ifade etmiş ve dolaylı olarak bu ülkeleri birliğe davet etmiştir. Yeni kurulan bu yapı siyasi gözlemciler tarafından BDT'nin tasfiye edilmeye ve bunun yerine

üç ülkenin Slav ağırlıklı yeni bir ortaklık kurmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. Kuşkusuz bu yapının en önemli hedeflerinden biri Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya'nın kontrolünden çıkmasını engellemek ve bu ülkeleri Türkiye'den uzaklaştırmaktı (Milliyet, 12 Temmuz 1993; 14.).

Bu anlaşmayı imzalarken diğer BDT üyelerine haber verme gereğini duymayan ve anlaşmadan sonra ya biz ya onlar seçeneğini ortaya koyan üç Slav ülkesi şüphesiz ECO'nun İstanbul zirvesinde alınan kararlar ve on ülkenin Türkiye'den Orta Asya'ya kadar oluşturabileceği ekonomik birlik ihtimalinden fazlasıyla endişelenmişlerdi. Rusya Başbakan Yardımcısı Sokin, kurulan Slav birliğinin ECO'ya karşı bir tepki olduğunu söylemiş ve Orta Asya cumhuriyetlerini kendileriyle Türkiye arasında bir tercih yapmaları için sıkıştırmaya başlamıştı. Beyaz Rusya Başbakanı Kebiç de "her ne kadar arzu edilir bir kıyaslama olmasa da, İslam ülkeleri ittifakı karşısında bir Slav birliğinin varlığını zorunlu görüyorum" sözü ile birliğin kuruluş amacını ortaya koymuştur (Milliyet, Sami Kohen "Slav Bloku", 17.07.1993; 16.).

Bu anlaşmaya Ukrayna adına imza atan Başbakan Leonid Kuçma, Rusya'ya yakın bir politikacıydı ve 1994 yılında cumhurbaşkanı seçildikten sonra Ukrayna ile Rusya arasında Kravchuk, dönemine göre çok daha sağlam ilişkiler kurulmuş sorunlar büyük oranda aşılmıştı. Dolayısıyla Başbakan Kuçma'nın Ukrayna'yı böyle bir anlaşmanın içine dâhil etmesi hiç de şaşırtıcı bir durum değildi. Bu anlaşma, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesinde etkin bir güç olarak ortaya çıkmasının Ukrayna gibi ilişkilerinin oldukça sıkı ve iyi olduğu bir ülkeyi ve Rusya Federasyonu'nu ne kadar endişelendirip korkuttuğunu göstermesi bakımından da önemliydi.

Ukrayna, bu endişelerine rağmen aralarındaki sorunlar yüzünden Rusya'ya tam olarak güvenilemeyeceğini bildiği için Türkiye ile iyi ilişkilerini aynı yoğunlukta devam ettirmiştir. Ukrayna'ya resmi bir ziyaret gerçekleştiren Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz, Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravchuk, Başbakan Yardımcısı Valery Smarov, Savunma Bakanı Konstantin Morozov ve diğer üst düzey yetkililerle görüşmüş ve iki ülke arasında 16 Temmuz 1993 tarihinde Savunma İşbirliği Mutabakatı imzalanmıştır. Ayaz, burada verdiği demeçte Ukrayna'dan silah ve askeri malzeme alma konusunun daha sonra ele alınacağını söylemiş, Rusya Federasyonu parlamentosunun Ukrayna'ya ait Sivastopol şehri üzerinde hak iddia etmesiyle ilgili olarak da Türkiye'nin herhangi bir sınır değişikliğine karşı olduğunu belirterek Ukrayna'ya destek vermiştir. Ayaz bir soru üzerine de Ukrayna'nın Nato'ya üyeliği konusunu desteklediklerini söylemiş ve Türkiye olarak yardıma hazır olduklarını vurgulamıştır (Milliyet, 17 Temmuz 1993; 17.)

Bundan kısa bir süre sonra 28 Ekim 1993 tarihinde Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna Hükümetleri arasında Enerji İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Anlaşmaya göre taraflar enerji, petrol, doğalgaz ve madencilik alanlarında işbirliği, teknoloji transferi, boru hatları ve petrol limanları inşaatı gibi konularda uzmanlar düzeyinde incelemeler yapılmasını, her

düzeşyde temasların arttırılmasını ve bu amaçla Ortak Çalışma Grubu oluşturulmasını kararlaştırmışlardır. İki devlet, Türk Boğazlarındaki trafik sıkışıklığını göz önünde bulundurarak, Ukrayna'nın ihtiyacı olan petrol ve petrol ürünlerinin Boğazlardan geçmeden Türkiye üzerinden boru hatları ile nakli için ortak projeler üretmeye karar vermişlerdir. Bu amaçla Türk tarafı Botaş'ı Ukrayna tarafı ise Ukrzarubijnaftogazbud'u görevlendirmiştir. Anlaşmada Botaş ve Ukrzarubijnaftogazbud uzmanlarının 1993 Kasım ayı içinde Ankara'da bir araya gelerek, Türkiye'nin mevcut petrol tesislerinden de yararlanarak, geliştirilecek projelerin yapılabilirlik incelemelerine başlayacakları, teknik çalışmaların bitirilmesinden sonra yapılabilirliği kabul edilen projeler için iki tarafın teknik kuruluşları arasında ayrıntılı ekonomik, mali ve teknik anlaşmalar yapılacağı kararlaştırılmıştır. Taraflar, ayrıca her iki ülkede geliştirecekleri projelerin ortak finansmanı, gerçekleştirilmesi ve işletilmesi için ortak çalışmalar yapma konusunda mutabık kalmışlardır (Resmi Gazete, 21 Aralık 1993, S. 21795, s. 1-2).

Sorunsuz Devam Eden İlişkiler ve Demirel'in Ukrayna Ziyareti

1994 yılı iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da yoğunlaştığı bir yıl olmuştur. 7 Nisan 1994 tarihinde Ukrayna Dışişleri Bakanı Anotoli Zlenko ve Savunma Bakan Yardımcısı İvan Bizhan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in daveti üzerine bir çalışma ziyareti için Ankara'ya gelmişlerdir (Milliyet, 8 Nisan 1994; 17).

Zlenko görüşmelerde Demirel ve Çetin'e Türkiye'nin Kırım konusundaki duruşunu sormuş ve ikiliden Türkiye'nin Ukrayna'nın bağımsızlığına ve egemenliğine büyük önem verdiği cevabını almıştır. Çetin, görüşmeden sonra yaptığı açıklamada Kırım meselesini Ukrayna'nın iç sorunu olarak gördüklerini, Türkiye'nin Ukrayna'ya Kırım Türklerine vatanlarına dönme izni verdiği için teşekkür ettiğini ve Kırım Türklerinin, Ukrayna vatandaşı olduğunu söylemiş, Zlenko'nun da Kırım Türklerinin geri dönmesi ve Kırım'a yerleşmeleri için Türkiye'den ekonomik yardım istediğini belirtmiştir (Milliyet, 9 Nisan 1994; 19.).

Bu arada, iki ülke heyetleri arasında süren görüşmelerin sonunda Türkiye'nin Odessa'da konsolosluk açmasıyla ilgili ve Diplomatik, Hizmet veya Hususi Pasaport Hamillerini Karşılıklı Olarak Vizeden Muaf Tutma Hususunda bir anlaşma imzalanmıştır (Resmi Gazete, 1 Temmuz 1994, S. 21977; 3-4, Milliyet, 9 Nisan 1994; 19). Aslında Türkiye Kırım'ın Odessa kentinde konsolosluk açarak Kırım'ın Ukrayna'ya ait olduğu yönünde güçlü bir mesaj vermiştir.

Türkiye tarafından Ukrayna'ya en üst düzeyde ilk ziyaret 30 Mayıs 1 Haziran tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilmiştir (Milliyet, 31 Mayıs 1994; 1-17.).

Ziyarete Sovyetler döneminde sürgüne gönderilmiş Kırım Tatarları'nın yurtlarına dönmeleri için iki ülkenin nasıl bir işbirliği yapabileceği,

Körfez petrolünün Ukrayna'ya taşınması için İskenderun'dan Samsun'a bir boru hattının inşası ve boğazlarda güvenli geçiş için hazırlanan tüzüğün gerekliliğinin Ukrayna'ya anlatılması gibi konular ele alınmıştır (Milliyet, 30 Mayıs 1994; 17.).

Demirel, iki günlük resmi ziyaret için gittiği Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bu ülkeyi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, Osmanlı Türkleri ile onlardan önce Karadeniz'in kuzeyine yerleşmiş Türk boyları özellikle Kırım Tatarları ile Ukrayna'nın Slav halkı arasındaki ilişkilerin çok eski tarihlere dayandığını hatırlatmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'yı Osmanlı Devleti'nin hemen tanıdığını söyleyen Demirel, 1918 yılında Kiev'de ilk Türk büyükelçiliğinin açıldığını dile getirmiştir. Milli Mücadeleyi yürüten TBMM Hükümeti'nin Ukrayna ile dostça ilişkiler kurmak için adımlar attığını ve iki ülke arasında 2 Ağustos 1922 tarihinde bir Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasının imzalandığını hatırlatan Demirel, yetmiş yıl sonra 1992 yılında Kravchuk ile Ankara'da yeniden buna benzer bir anlaşma imzalandığını ve ziyareti esnasında bu anlaşmanın yürürlüğe gireceğini söylemiştir (Milliyet, 31 Mayıs 1994; 17.).

Daha sonra konuyu Kırım Tatarlarına getiren Demirel, bu toprakların tarihi sahiplerinden olan Kırım Tatarlarını iki ülke arasındaki ilişkilerde vazgeçilmeyecek bir dostluk ve işbirliği köprüsü olarak gördüklerini ifade etmiştir. Kırım Tatarlarının Sovyet Rusya döneminde soykırıma eş bir sürgüne tabi tutulduklarını dile getiren Demirel, sürgünün ellinci yılının idrak edildiği bu günlerde Kırım Tatarlarının çektikleri sıkıntıları tekrar hatırladıklarını söylemiştir. Türkiye'nin sürgüne gönderilenlerin tarihi vatanlarına dönmelerinin kolaylaştırılmasının yanı sıra, haklarını korumaya yönelik hukuki temellerin yaratılması için Ukraynalı yetkililerin gayretlerini şükranla karşıladığından ve diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Ukrayna'ya yardımcı olmaya çalışacaklarından bahs etmiştir (Milliyet, 31 Mayıs 1994; 17.).

Demirel, ziyaretinin ikinci gününde Ukrayna Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Ukrayna'nın geleceği için demokrasinin daha fazla güçlendirilmesini tavsiye etmiş, Türkiye'nin ikili düzeyde ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde Ukrayna ile ilişkilerini her alanda derinleştirmek ve çeşitlendirmekten sevinç duyacağını söyleyerek "Ukrayna tarihini yazan Tatar kardeşlerimizi Türkiye ile Ukrayna arasında en güçlü dostluk köprüsü olarak görüyorum" demiştir (Milliyet, 1 Haziran 1994; 17.).

Demirel'in ziyaretinde Ortadoğu petrolünün bölgeye taşınmasını içeren Ceyhan-Karadeniz petrol boru hattı projesine ilişkin bir protokol de imzalanmıştır. Protokolün ikili ilişkilere yeni bir boyut kazandırdığını söyleyen Demirel, yılda 40 milyon ton ham petrolün 700 kilometre uzunluğundaki boru hattından akıtılacağını ve Türkiye'nin bundan yılda 400 milyon dolar kazanacağını, Yumurtalık-Samsun arasında kurulacak boru hattının

finansmanının Ukrayna tarafından sağlanacağı açıklamıştır (Hürriyet, 2 Haziran 1994; 13).

Demirel'in Ukrayna'ya yolcu edilmesi sırasında Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in Rusya Federasyonu'nun Çarlık Rusya'sının duyguları ile hareket ederek Sovyetler Birliği'nden daha büyük bir tehdit oluşturduğu yönünde gazetecilere verdiği demeç, Cumhurbaşkanı'nın Ukrayna ve Moldova ziyareti boyunca en çok tartışılan mesele olmuş ve Türkiye ile Rusya Federasyonu'nda büyük yankı yapmıştır. Açıklama Rusya Federasyonu'nda büyük bir tepki ile karşılanmış ve Rus Dışişleri konu ile ilgili olarak Türk Büyükelçiliği'nden açıklama istemiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili bu aşamada nasıl bir diplomatik girişimde bulunacaklarına dair tartışmaları sürdürdüklerini söylerken bir başka yetkili de bu sözlerin Ankara'nın resmi görüşünü yansıtmadığını umut ettiklerini söylemiştir. Rus Dışişleri bu tür açıklamaların iki ülke arasında dostça ortaklık kurulması yolunda varılan anlaşmaya ters düştüğünü ifade etmiş, Ankara'nın ilişkilerin karşılıklı çıkar temelinde gelişmesi için çaba göstereceğine inandığını açıklamıştır (Milliyet, 4 Haziran 1994; 17, Sami Kohen "Rusya Politikasında Çelişkiler", Milliyet, 4 Haziran 1994; 16.).

İki ülke arasında gerginleşen durumu Moldova'da bulunan Demirel yumuşatmış ve kendisinin Moskova ile bir dostluk antlaşması imzaladığını hatırlatarak, Rusya'nın Türkiye için bir tehdit olduğunu kabul etmediğini ifade etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin daha fazla gerginleşmesini istemeyen Demirel, Ukrayna ve Moldova'ya gerçekleştirdiği ziyaret boyunca sık sık gezinin amacının üçüncü bir ülkeye yönelik olmadığını vurgulamak zorunda kalmıştır. Yine düzenlediği bir basın toplantısında da gezisinin dış basında geniş bir yankı uyandırdığını, bunun da bazı ülkelerde alınganlık yarattığını ifade etmiş ve Türkiye'nin politikasında düşmanlığın olmadığını söylemiştir. 3 Haziran tarihinde Moldova Cumhurbaşkanı ile düzenlediği basın toplantısında ise Rusya'nın bir işbirliği mi yoksa bir tehdit unsuru mu olduğu yönündeki soruya da Rusya'nın bölgenin büyük devleti ve Türkiye'nin de komşusu olduğu şeklinde bir cevap vermiştir. Türkiye ile Rusya'nın beş yüz senelik diplomatik ilişkilerinin olduğunu söyleyen Demirel, Rusya ile dostluk ve işbirliği anlaşmasını Yeltsin'le birlikte imzaladıklarını hatırlatmıştır. Rusya'nın Türkiye için bir tehdit oluşturduğunu kabul etmediğini tekrarlayan Demirel, Moldova ile imzalanan anlaşmaların Rus tehdidine karşı olduğu yönündeki iddiaları reddetmiş, Rusya'nın bölge istikrarı için önemli olduğu görüşünü tekrarlamıştır. Aynı görüşleri kendisi ile Moldova'da röportaj yapan bir Rus televizyonuna da ifade eden Demirel, gezisi sırasında imzaladığı anlaşmaların, dostluğu geliştirmek, özellikle ekonomik alanda işbirliği yapmak ve bölge ve Avrupa barışını için korumak için olduğunu söylemiştir. (Milliyet, 4 Haziran 1994; 17.)

Demirel, bu açıklamaları yapmasına rağmen bölgedeki Rus etkisinin sınırlandırılması için gezi sırasında Türkiye'nin, Ukrayna, Mısır, İsrail ve

Suudi Arabistan'ı da içine alacak bir güvenlik sistemi oluşturabileceğinden bahs etmiştir (Sami Kohen "Rusya Politikasında Çelişkiler", Milliyet, 4 Haziran 1994; 16.). Türkiye'nin bu teklifi Amerika Birleşik Devletlerinin onayı ile yaptığı ve ABD ve Türkiye'nin bu güvenlik sistemi ile bölgedeki etkilerini artıracakları şüphesizdi.

Aslında Türkiye'nin Rusya ile ilgili gerçek düşüncelerinde bu tür şüpheler taşıması Rusya'nın tavırları ile de ilgiliydi. Türkiye'nin bağımsızlığının ilanını ile birlikte eski Sovyet Cumhuriyetleri ile geliştirdiği yakın işbirliğinin Rusya Federasyonu'nu rahatsız ettiği açıktı. Yine Rusya Federasyonu yeni değiştirilen ve boğazlarda yeni düzenlemeler öngören tüzüğü eleştirmiş, Dışişleri Bakanı Kozirev bu düzenlemelerin Montreux Anlaşmasına aykırı olduğu iddiasında bulunmuş, Rusya bu iddialarını düzenlemelerin tartışılıp onaylandığı Londra'da toplanan Birleşmiş Milletlere bağlı denizcilik konferansında da Yunanistan ile birlikte dile getirmişti. Konu, Yunanistan Dışişleri Bakanı Papulyas'ın Moskova ziyaretinde de gündeme gelmişti. Yine Rusya'nın bu günlerde Yunanistan ile birlikte planladığı ve Rus petrollerini Bulgaristan üzerinden Yunanistan'ın Akdeniz kıyılarına ulaştıracak ve Türkiye'yi devre dışı bırakacak projesi de ilişkilerin gerilmesine neden olmuştu (Sami Kohen "Rusya Politikasında Çelişkiler", Milliyet, 4 Haziran 1994; 16.).

Demirel'in Ukrayna gezisi sırasında iki ülke turizm ve karayolu taşımacılığı alanında işbirliği anlaşmaları imzalamışlardır (Resmi Gazete, 26 Eylül 1994, S. 22063;11-13, Resmi Gazete, 6 Ekim 1994, S. 22073; 1-9.). Turizm anlaşması turizmde yakın bir işbirliği kurmak ve sadece ülke ekonomilerinin gelişmesi için değil, karşılıklı dostluk bağlarının daha da güçlenmesi için, Karayolu Taşımacılığı Anlaşması ise karayolu taşımacılığı ile iki ülke üzerinden transit olarak yolcu ve eşya taşımacılığını kolaylaştırmak amacı ile imzalanmıştır (Resmi Gazete, 26 Eylül 1994, S. 22063;12, Resmi Gazete, 6 Ekim 1994, S. 22073; 2.).

Yine 27 Temmuz 1994 tarihinde ise iki ülke, Ankara'da Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalamışlardır (Resmi Gazete, 4 Aralık 1994, S.22131; 1-9.). Bu anlaşma ile halen her iki tarafın da silahlı kuvvetleri tarafından yürütülen askeri eğitim ve askeri, teknik ve bilimsel alanlardaki faaliyetlere ilişkin konularda personel, tecrübe ve bilgi değişimi ve ortak faaliyetlerde bulunulması amaçlanmıştır (Resmi Gazete, 4 Aralık 1994, S.22131;1-2.).

1994 yılında imzalanan bu anlaşmalar hem ekonomik hem de askeri yönden iki ülke arasındaki ilişkileri daha yukarı noktalara taşıması ve işbirliğini derinleştirmesi açısından önemliydi. 1994 yılı sonunda iki ülke aralarında büyük bir sorun bulunmayan ve her alanda işbirliğini geliştirme konusunda gayretli iki devlet haline gelmişlerdi.

Sonuç

Türkiye, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra başta Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olmak üzere bağımsızlığını kazanan bütün devletlerle yakın bir işbirliği kurma politikası takip etmiştir. Kendisine oldukça yakın bir coğrafyada ortaya çıkan yeni bağımsız ülkelerin her alandaki potansiyelleri, Türkiye'yi bu devletlerle işbirliğine gitme konusunda heyecandırmış ve uluslararası alanda önüne yeni ufuklar açmıştır. Ukrayna da bağımsızlığını ilan ettiği ilk günden beri Türkiye'nin her alanda yakın ilişkiler kurmak istediği bir devlet olmuştur. Her iki ülke de aralarında başlayan süreci, 1918-1922 yılları arasında kurulan yakın dostluk ve işbirliğinin bir devamı olarak görmüşler ve ilişkilerin tarihsel kökenlerinden faydalanarak yeni dönemi bu temel üzerine daha sağlam bir şekilde inşa etmeyi hedeflemişlerdir. Aslında Türkiye ve Ukrayna'nın Karadeniz'e kıyısı olan, coğrafi olarak birbirlerine çok yakın ve aralarında herhangi bir büyük sorun olmayan iki devlet olarak iyi ilişkiler geliştirmeleri beklenilecek bir durumdu. Fakat iki ülkenin içinde bulunduğu mevcut şartlar ilişkilerin geliştirilmesini en az bunlar kadar gerekli kılıyordu. Bir kere Türkiye bölgesel bir güç olmak istiyorsa Ukrayna ile mutlaka iyi ilişkiler kurmalı ve bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu devlete her alanda yardımcı olmalıydı. Türkiye'nin Ukrayna ile istenilen düzeyde işbirliği geliştirememesi halinde bu devlet, her ne kadar arasında birçok sorun olsa da Rusya Federasyonu'nun kontrolüne girebilir, bu durum ise siyasi, ekonomik ve kültürel alanda Türkiye'nin bölgede güç kaybına neden olabilirdi. İkinci olarak Türkiye 1944 yılında Stalin tarafından sürgüne gönderilen Kırım Türklerinin anavatanlarına dönmesini ancak Ukrayna ile yapacağı bir işbirliği sayesinde gerçekleştirebilirdi. Yine bu dönemde Türkiye tarafından ortaya atılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı fikrinin gerçekleşebilmesi için Ukrayna'nın Türkiye ile birlikte hareket etmesi çok önemliydi.

Ukrayna açısından da bu dönemde Türkiye ile iyi ilişkiler gerçekleştirmek her açıdan avantajlı bir durumdu. Bir kere Ukrayna, Kırım'da nüfusları oldukça kalabalık olan Rusların bağımsızlık veya Rusya Federasyonu ile birleşme isteklerini büyük oranda dış ülkelere gelen destekle göğüsleyebilirdi ki bu devletlerin en önemlilerinden birisi Türkiye idi. İkinci olarak dağılan Sovyetler Birliği'nin Karadeniz filosu ve nükleer silahlarının bölüşümü konusunda Rusya Federasyonu ile anlaşmazlıklar yaşayan Ukrayna her iki konuda da Türkiye'nin desteğini alarak kendisini daha güçlü hissedebilirdi. Üçüncü olarak her alanda Avrupa ile iyi ilişkileri olan Türkiye, Ukrayna'nın Avrupa ile daha sıkı işbirliği gerçekleştirmesine neden olan kanallardan birisi olabilir, Ukrayna'nın Nato'ya üyeliğini destekleyebilirdi. Yine Orta Asya Türk cumhuriyetleriyle yakın bir işbirliği kurmaya aday olan Türkiye, hem bu devletlerin hem de İslam dünyasının Ukrayna ile işbirliği geliştirmesi noktasında etkili olabilirdi.

Bütün bunlar içindir ki bu dönemde Türkiye Ukrayna ilişkileri konusunda bir değerlendirme yapan Harvard Üniversitesi Ukrayna Araştırma Enstitüsü Öğretim Üyelerinden Dr. Victor Ostapchuk da Türkiye için en kârlı işbirliğinin Ukrayna ve Azerbaycan ile olduğunu dile getirmiş ve Türkiye'nin bölgede çıkarlarını sağlamlaştırmak için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Antlaşmasına öncülük ettiğini hatırlatmıştır. Rusya Federasyonu ile Ukrayna ilişkilerine de değinen Ostapchuk, Türkiye'nin bu konuda daha açık, kararlı ve gerektiğinde atılgan bir politika takip etmesi gerektiğini söylemiş, Türkiye'nin Ukrayna ile yapacağı ekonomik, hatta askeri işbirliğinin bölgede Rusya'ya karşı bir denge unsuru olabileceğini iddia etmiştir (Milliyet, 20 Kasım 1993; 15.).

Yine Ukrayna'nın petrol ve doğalgaz konusunda Rusya Federasyonu'na olan bağımlılığının kurtulabilmesi için petrol ve doğalgazın Ukrayna'ya boğazlardan veya Türkiye'nin daha çok istediği şekilde Yumurtalık'tan Samsun'a yapılacak bir boru hattıyla taşınması bu dönemde Ukrayna'nın en önemli önceliklerinden birisi olmuştur. Bağımsızlık ilanından bir süre sonra cumhurbaşkanı olarak seçilen Kravchuk da iki ülke arasında gelişen ilişkilerin iyi bir noktaya gelmesinde etkili olmuştur. Bu günlerde Rusların gerek Kırım'ın gerek Sovyetler Birliği'nden kalan nükleer silahların ve gerekse de Sovyetler Birliği'nin Karadeniz Filosu'nun geleceği hakkında Ukrayna'ya karşı olumsuz ve haksız tavırları bağımsızlıktan sonra seçilen ilk cumhurbaşkanı olan Kravchuk'un batı dünyası ve Türkiye ile yakınlaşmasına sebep olmuştur. Kravchuk bu dönemde hem Turgut Özal hem de Süleyman Demirel ile yakın bir dostluk geliştirmiştir. İki ülke ilişkilerinde ECO'ya karşı Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna arasında kurulan ve ECO'ya katılan Bağımsız Devletler Topluluğu üye ülkelerini yanlarına çağırarak ve bir Slav birliği şeklinde de değerlendirebileceğimiz ekonomik işbirliği anlaşması dışında olumsuz bir durum gelişmemiştir. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna üzerinde mutlak bir kontrol kurmak istemesinden dolayı Türkiye ile Ukrayna ilişkileri istenilen noktaya gelememiş, fakat bu potansiyel her zaman var olarak günümüze kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Akdevelioğlu Atay, Alpkaya Gökçen, Arat Tuđrul, Aydın Mustafa, Baykal Sanem, Erhan Çağrı, Fırat Melek, Kürkçüođlu Ömer, Oran Baskın, Özer-say Kudret, Tellal Erel, Uzel İlhan (2001), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt II: 1980-2000, İstanbul.

BİLENER Tolga, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, Bahar 2007, s. 115-132.

BÜYÜKAKINCI Erhan (2004), "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna Rusya İlişkileri", *Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna*" (der. Erhan Büyükakıncı), İstanbul, s. 311-342.

HASGÜLER Mehmet, ULUDAĞ Mehmet B. (2007), *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*, İstanbul.

Gazeteler

Hürriyet

Milliyet

Resmi Gazete